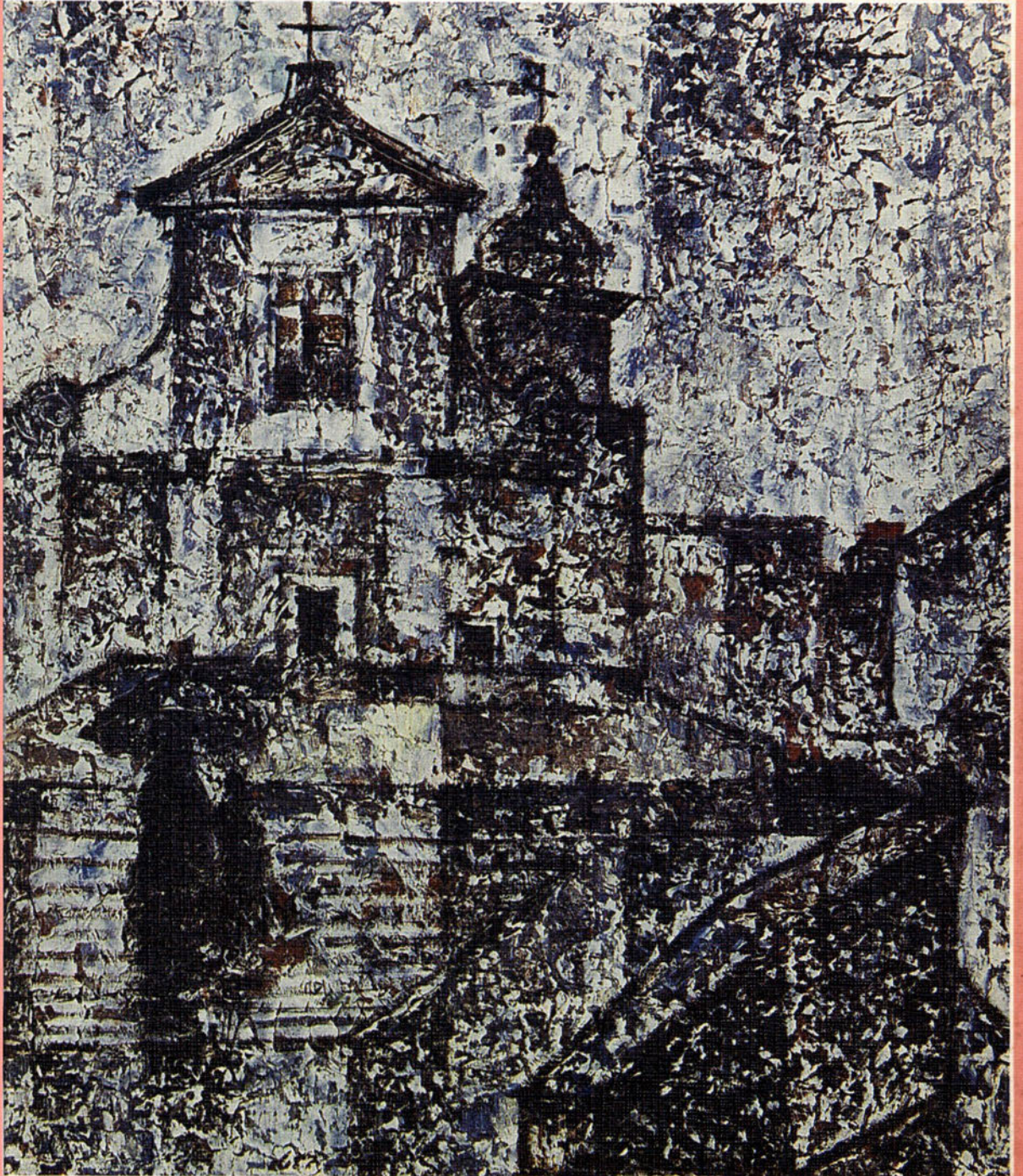

ศิลปะการ

นิตยสารขอมบรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

ปีที่ ๒๙ เล่ม ๑ มีนาคม ๒๕๒๘

ISSN 0125-0531

สารบัญ

ระเบียงภาพ : งานศิลปกรรมของสวัสดี ต้นตีสุข
ศิลปินชั้นเยี่ยม และศิลปคุณวิบุณยัตถิตติมศักดิ์ (สาขาจิตรกรรม)
ของ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๑

หนังสือโบราณ
วิรัตน์ อุณาพรวารังกูร ๓๑

จดหมายเหตุพระราชพิธีพระราชทานครอบประชนประกอบพิธีไหว้ครู
โขน-ละคร และพิธีต่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ วันพฤหัสบดี
ที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗
โดย กรมศิลปากร ๓๘

ข่าวการเสด็จประพาสโปรตุเกส ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จากหน้าแรกของหนังสือพิมพ์โปรตุเกส
นันทิยา สว่างวุฒิชรรรม ๗๗

ศิลปินที่น่ารู้จัก : ครูหยัด ช่างทอง
ปัญญา นิตยสุวรรณ ๘๖

ศิลาจารึกวัดแดนเมือง
เทิม มีเต็ม และ บุญนาถ สะแกนอก ๙๖

หนังสือโบราณ

วิรัตน์ อุณาทรวารากร
กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

หนังสือโบราณคือ หนังสือที่จาร (เขียนด้วยเหล็กแหลมคม) ลงในใบลาน ซึ่งเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่าต้นลาน ลักษณะคล้ายต้นตาลแต่ไม่เหมือนต้นตาล เพราะมีใบและทางยาวกว่าต้นตาล มีผลกลมเล็กเท่าขนม บัวลอยเป็นหลายเหมือนหมากและมะพร้าว ใช้ทำขนมรับประทานได้ ใบใช้สานหมวกงอบ และกระเป๋าคูได้ ทางใช้ทำเชือกผูกมัดสิ่งของได้ นอกจากนี้ยังใช้แทนกระดาษเขียนหนังสือได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ใบลานนี้เมื่อตากให้แห้งแล้วจะมีสีขาวอมเหลืองคล้ายกับสีงาช้าง ใบลานที่จะเอามาใช้จารหนังสือ นั้น นิยมใช้ใบที่ใกล้จะแก่ที่เรียกว่าใบเพสลาด และต้องเลือกขนาดใบให้เท่ากัน เมื่อตัดมาแล้วต้องกรีดเอาก้านออกมัดแช่น้ำ แล้วตากให้แห้งนำมาเข้ากรอบเอาคบไสให้เรียบเสมอกัน แล้วเอาทรายอย่างละเอียดมาคั่วหรือตากให้ร้อนจัดโรยลงไป เอาผ้าห่อนุ่นหรือสำลีทำเป็นลูกประคบ ฎไปถูมาหลายๆ ครั้ง ชัดให้ใบลานสะอาดมีพื้นที่ราบเรียบ

เสมอกันเป็นอย่างดี แล้วนำมาเข้าเครื่องอบเมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้วเป็นใบลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ตามต้องการ

กรรมวิธีในการจาร

ก่อนที่จะจาร ต้องนำใบลานมาตีเส้นบรรทัด โดยใช้เส้นด้ายเหนียวขึงกับกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทำเป็นสายบรรทัด เอาลูกประคบชุบหมึกซึ่งทำด้วยเขม่าไฟที่ด่าละเอียดดีแล้ว เอามาผสมกับน้ำเซ็ดถูที่เส้นด้ายสายบรรทัด วางใบลานไว้ข้างล่าง เอากรอบสายบรรทัดวางไว้ข้างบน กะให้ได้ระยะดีแล้วก็ดึงสายบรรทัดขึ้น ปล่อยให้ติดลงไปบนใบลานอย่างเดียวกับวิธีตีเส้นด้วยสายบรรทัดของพวกเขาไม้ ก็จะปรากฏเป็นเส้นบรรทัดตามต้องการ จากนั้นก็นำใบลานที่ดีเส้นบรรทัดไว้เรียบร้อยแล้วมาวางบนหมอนสำหรับถึรองจาร แล้วเอาเหล็กแหลมคมมีด้ามสำหรับถึ สำหรับไว้ใช้เขียนหนังสือโบราณโดยเฉพาะ เรียกว่า

“เหล็กจาร” มาจาร คือเขียนตัวหนังสือตามต้นฉบับลงไปใบบลานที่มีเส้นบรรทัดนั้น ใช้จารทั้ง ๒ หน้าของใบบลาน เมื่อจารเสร็จแล้วจะมีรอยขีดปรากฏอยู่ในใบบลานนั้น แต่ยังไม่ชัดอ่านไม่ได้ เอาลูกประคบชุบหมึกซึ่งทำด้วยเขม่าไฟผสมน้ำมันยางมาถูทำให้ทั่วทั้งลาน แล้วเอาทรายที่ร่อนจัดโรยลงไป เอาลูกประคบที่ไม่ได้ชุบหมึกขัดถูไปมาจนสะอาดเรียบร้อย หมึกที่ทาอยู่นอกรอยจารก็จะหลุดหายไป ส่วนหมึกที่ซึมลงไปนรอยจารจะติดแน่นและปรากฏชัดเจนไม่ลบเลือน มีความคงทนถาวรเป็นพิเศษ มีอายุอยู่นับได้เป็นร้อยๆปีขึ้นไป หนังสือใบบลาน อักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับที่มีอายุนานมากที่สุดซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติคือ สมณุตปาสาทิกา วินยฎจกถา(ทุกติย) ปาจิตติยวณฺณนา ฉบับชาดกที่บสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ จ.ศ. ๙๗๗ พ.ศ. ๒๑๕๘ นับถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๘) ก็มีอายุถึง ๓๗๑ ปีแล้ว ตัวอักษรที่จารยังปรากฏชัดเจนอ่านได้อย่างสะดวกสบายมาก ทั้งใบบลานก็ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ดีมาก จึงนับได้ว่าหนังสือคัมภีร์ใบบลานเป็นหนังสือที่มีอายุยืนนานนับเป็นร้อยๆปีขึ้นไป

หน้าของหนังสือใบบลาน

หนังสือใบบลานที่จารทุกใบบลาน จะต้อง มีหน้าบอกไว้เรียกว่า “องฺกา” (อังกา) ประจำทุกใบ โดยมีอักษรกำกับองฺกาไว้ตรงกลางใบบลานริมซ้ายมือสุดด้านหลัง อักษรบอกองฺกา นี้ จะมีปรากฏอยู่ที่ด้านหลังของใบบลานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

อักษรบอกองฺกา

อักษรที่ใช้บอกหน้าหรือองฺกานั้น ใช้พยัญชนะตามภาษาบาลีซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๓๓ ตัวด้วยกัน คือ

ก ข ค ฃ ง	อ่านว่ากะ ฆะ คะ ฌะ ณะ
จ ฉ ช ฌ ญ	” จะ ฉะ ชะ ฌะ ณะ (ญ บาลีไม่มี ุ)
ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ	” ฎะ ฐะ ฑะ ฒะ ณะ (จ บาลีไม่มี ุ)
ด ถ ท ฐ น	” ตะ ณะ ฑะ ฐะ ณะ
ป ผ พ ภ ม	” ปะ ฝะ พะ ภะ มะ
ย ร ล ว ส ห พ อ	” ยะ ระ ละ วะ สะ หะ พะ อะ

ที่อ่านอย่างนี้ เพราะพยัญชนะต้องมีสระประกอบอยู่ด้วยเสมอไป และสระ “ะ” ในภาษาบาลีไม่ปรากฏรูป เขียน ก ต้องอ่านว่า “กะ” เสมอไป จะอ่านว่า “กอ” ไม่ได้ จนถึงเขียน อ ต้องอ่านว่า “อะ” เสมอไป จะอ่านว่า “ออ” ไม่ได้เด็ดขาด

อักษรที่ใช้บอกองฺกา นี้ ใช้อักษรละ ๑๒ ลาน โดยเริ่มตั้งแต่ ก แจกลูกออกไปเป็น ก กา กิ กิ กุ กู | เก ไก โก เกา กัง กะ
เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ เป็นต้นไปต้องเปลี่ยนอักษรบอกองฺกาใหม่ โดยใช้อักษรเรียงตามลำดับคือ ข แจกลูกออกไปอีก ๑๒ ลานเป็น

ข ชา ชิ ชี ชุ ชู | เข ไซ โข เขา ขัง ฆะ
อ่านว่า ฆะ ชา ชิ ชี ชุ ชู | เข ไซ โข เขา ขัง ฆะ

รวม ๒ อักษร ๑ ละ ๑๒ ลาน รวมเป็น ๒๔ ลาน เรียกว่า “๑ ผูก” เมื่อจารครบ ๑ ผูก และเรียงลำดับของกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหมหรือด้ายเป็นหูร้อยเรียกว่า “สายสนอง” ก่อนจะร้อยต้องเจาะรูตรงกึ่งกลางใบลาน จากริมซ้ายสุดเข้ามาประมาณ ๑๗-๑๘ ซม. เมื่อร้อยเสร็จเรียบร้อยแล้ว ปลายด้ายหรือสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสายอีกข้างหนึ่งสอดเข้าในห่วงโดยโอบรอบกึ่งใบลานด้านบนไว้ ที่ทำดังนี้เพื่อจะได้ขยายออกเมื่อจะคลี่ใบลานออกอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่านเรียบร้อยแล้วได้โดยสะดวกนั่นเอง

หนังสือใบลานที่จารถ้าเป็นเรื่องยาว ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารหลาย ๆ ผูกเป็นผูก ๒, ๓, ๔ ขึ้นไปจนถึง ๒๐-๓๐ ผูก อักษรที่ใช้บอกของกาที่ใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับ แจกออกเป็นอักษรละ ๑๒ ลานดังกล่าวมาแล้ว รวม ๒ อักษร รวมเป็น ๒๔ ลาน เป็นผูก ๒,๓,๔ ตามลำดับไปจนจบ ถ้าเป็นเรื่องที่ยาวมาก แม้จะใช้อักษรกำกับของกาจนถึงพยัญชนะสุดท้ายคือ อ แล้วก็ยังไม่จบ ต้องจารผูกต่อไปอีก อักษรกำกับของกาต้องย้อนกลับไปใช้ ก ขึ้นต้นมาใหม่โดยมี ย ตามเป็น กย ขย คย ฅย ฎย หย จย แจกออกเป็นอักษรละ ๑๒ ลาน เช่นเดียวกันดังนี้

กย แจกออกเป็น กย กยา กยิ กยึ กยุ กยู เกย ไกย ไกยา ไกยิ ไกยึ ไกยุ ไกยู กเย กไย กโย กเยา กยั้ง กยะ

โดยอ่านคำว่า กะ ให้เบาที่สุด ขย แจกออกเป็น ขย ขยา ขยิ ขยึ ขยุ ขยู เขย ไเขย ไทยา เขยา เขยิ เขยึ เขยุ เขยู ขเย ขไย ขโย ขเยา ขยั้ง ขยะ

โดยอ่านคำว่า ขะ ให้เบาที่สุดเช่นเดียวกัน ส่วนมากผูกสุดท้ายมักจะเกิน ๒๔ ลานขึ้นไป เป็น ๒๘, ๓๐ ถึง ๔๐ ลานก็มี ให้นับ ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนที่เกิน ๒๔ ให้นับเป็นลาน ๑, ๒, ๓, ๔ เป็นลำดับไป จนหมดผูก เช่นมี ๒๕ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก ๑ ลาน มี ๒๘ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก ๔ ลาน มี ๓๐ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน เป็นต้น

อักษรที่ใช้จารหนังสือใบลาน

อักษรที่จารเป็นหนังสือใบลานนั้น ส่วนมากเป็นอักษรขอม รองลงไปเป็นอักษรธรรมอีสาน อักษรธรรมล้านนา อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล และอักษรไทย

ภาษาที่ใช้ในหนังสือใบลาน

ภาษาที่จารเป็นหนังสือใบลานนั้น ส่วนมากเป็นภาษาบาลีหรือมคธ รองลงไปก็เป็นภาษาไทย ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยเหนือ ภาษาสันสกฤต

เส้นของหนังสือใบลาน

เส้นอักษรและภาษาในหนังสือใบลานนั้น ส่วนมากเป็นเส้นจาร รองลงไปก็เป็นเส้นชุบหมึกและเขียนด้วยหมึก เส้นทองก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย มีเฉพาะฉบับทองชุบหน้าแรกของผูกที่ ๑ เท่านั้น

เรื่องที่จารในหนังสือใบลาน

หนังสือใบลานที่จารส่วนมากเป็นเรื่อง คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ทั้งที่เป็นพระไตรปิฎกเรียกว่า “บาลี” หนังสือที่อธิบายความในบาลีเรียกว่า “อรรถกถา” หนังสือที่อธิบายความในอรรถกถาเรียกว่า “ฎีกา” หนังสือที่อธิบายความในฎีกาเรียกว่า “อนุฎีกา” ฎีกาที่แต่งแต่เดิมมาเรียกว่า “มูลฎีกา” ฎีกาที่แต่งขึ้นมาใหม่ในเรื่องเดียวกันเรียกว่า “นวฎีกา” หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายศัพท์และความสัมพันธ์ของประโยคในอรรถกถาและฎีกาเพื่อเป็นคู่มือในการแปลเรียกว่า “โยชนา” หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายเฉพาะข้อขอจดใจความที่ยาก ๆ เป็นปมหรือเงื่อนงำชวนสงสัยเรียกว่า “คณฐี” ทั้งที่เป็นปกรณ์วิเสส ไม่ใช่พระไตรปิฎก เป็นปกรณ์ที่แต่งขึ้นอธิบายพระธรรมวินัยเป็นเรื่อง ๆ แต่แต่งทำนองเดียวกันกับพระไตรปิฎก มีทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา คณฐี เหมือนกับพระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นสัททาวิเสส คือ เรื่องที่แต่งอธิบายความแตกต่างกันของรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามหลักไวยากรณ์และทั้งที่เป็นไวยากรณ์ คือ ปกรณ์หรือคัมภีร์ที่เป็นหลักภาษาเป็นเครื่องทำภาษาบาลีให้แจ่มแจ้งได้แก่ อักษรวิธี วจวิภาค วากยสัมพันธ์ และฉันทลักษณ์ ถ้าจะพูดถึงหลักวิชาที่จารลงในหนังสือใบลานแล้ว ก็มีทุกแขนงสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เดียว

ฉบับของหนังสือใบลาน

หนังสือใบลานที่จารนั้น แบ่งออกตาม

ประเภทของหน้าปกต่าง ๆ กัน และริมขอบลานต่าง ๆ กันออกไปอีกเรียกว่า “ฉบับ” เท่าที่เคยพบและมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ มี ๑๖ ฉบับ คือ

๑. ฉบับลานคียบ
๒. ฉบับรักทียบ
๓. ฉบับชาติทียบ
๔. ฉบับทองทียบ
๕. ฉบับข้างลาย
๖. ฉบับข้างลายรดน้ำดำ
๗. ฉบับข้างลายรดน้ำแดง
๘. ฉบับทองใหญ่
๙. ฉบับทองซุบ
๑๐. ฉบับซุบย่อ
๑๑. ฉบับรองทรง
๑๒. ฉบับรดน้ำแดง
๑๓. ฉบับทองน้อย
๑๔. ฉบับรดน้ำดำโท รดน้ำดำเอก รดน้ำดำลายเทพชุมนุม
๑๕. ฉบับล่องชาติ
๑๖. ฉบับล่องรัก

ฉบับต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ยังเป็นสัญลักษณ์ซึ่งบ่งบอกถึงสมัยและรัชกาลต่าง ๆ ได้อีกด้วย ดังนี้

ฉบับชาติทียบ ฉบับข้างลาย ฉบับข้างลายรดน้ำดำ ฉบับข้างลายรดน้ำแดง สมัยอยุธยา

ฉบับชาติทียบ ฉบับล่องชาติ สมัยกรุงธนบุรี

ฉบับทองใหญ่ ฉบับทองซุบ ฉบับซุบย่อ และฉบับรองทรง สมัยรัชกาลที่ ๑

ฉบับรดน้ำแดง สมัยรัชกาลที่ ๒
 ฉบับรดน้ำดำโท รดน้ำดำเอก รดน้ำ
 ดำลายเทพชุมนุม ฉบับชูปย่อ และฉบับทอง
 น้อย สมัยรัชกาลที่ ๓

ฉบับล่องชาด สมัยรัชกาลที่ ๔
 ฉบับทองทึบ สมัยรัชกาลที่ ๕
 ตามที่ได้กล่าวมานี้ หมายถึง หนังสือ
 ไบลานฉบับหลวงเท่านั้น ถ้าเป็นหนังสือที่
 ราษฎรทั่วไปสร้าง หรือพระสงฆ์สามเณร
 อุบาสก อุบาสิกา สร้าง ซึ่งเรียกว่า ฉบับ
 ราษฎร หรือฉบับเฉลยศักดิ์ มีอยู่เพียง ๕
 ฉบับเท่านั้น คือ ฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ
 ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ
 ใช้บ่งบอกสมัยและรัชกาลไม่ได้

ไม่ประกบหนังสือไบลาน

หนังสือไบลานที่จารเสร็จเรียบร้อยแล้ว
 มีหลาย ๆ ผูก รวมกันเข้าเป็นคัมภีร์หนึ่ง
 หรือมัดหนึ่ง เมื่อจะจัดเก็บต้องมีไม้ขนาด ๒
 ข้างเรียกว่า “ไม้ประกบ” มีมากมายหลาย
 ประเภทด้วยกัน เท่าที่ได้พบและมีอยู่ในหอ
 สมุดแห่งชาติ มีดังนี้

- ไม้ประกบไม้สักธรรมดา
- ไม้ประกบแกะสลัก
- ไม้ประกบประดับมุก
- ไม้ประกบประดับเกล็ดหอย
- ไม้ประกบประดับมุก-เกล็ดหอย
- ไม้ประกบประดับทอง นาก มุก
- ไม้ประกบประดับงา
- ไม้ประกบประดับกระจก
- ไม้ประกบทาร์กแดง

- ไม้ประกบรดน้ำดำ
- ไม้ประกบรดน้ำแดง
- ไม้ประกบกระขอบเงินกะไหล่ทอง
- ไม้ประกบลายก้ามมะลอ
- ไม้ประกบลายก้ามมะลอชายผ้า
- ไม้ประกบชาดทึบ
- ไม้ประกบทองทึบ
- ไม้ประกบทาชาดเขียนลายฉลุทอง
- ไม้ประกบลายทองจีน
- ไม้ประกบรดน้ำดำลายเทพชุมนุม
- ไม้ประกบบางธรรมดา
- ไม้ประกบบางขาวลายคุณ
- ไม้ประกบบางเหลืองลายคุณ
- ไม้ประกบบางเขียวลายคุณ
- ไม้ประกบบางแดงลายคุณ
- ไม้ประกบทาน้ำมัน
- ไม้ประกบทาสีดำ
- ไม้ประกบทาสีแดง
- ไม้ประกบรักทึบหรือทาร์กดำ

ผ้าห่อคัมภีร์ไบลาน

หนังสือไบลานที่จารจบครบชุด มีไม้
 ประกบ ๒ ข้าง และมัดเรียบร้อยดีแล้ว เมื่อ
 จะเก็บไว้ต้องใช้ผ้าห่อให้เรียบร้อย ผ้าห่อ
 คัมภีร์ไบลานนี้ก็มียู่มากมายหลายชนิดด้วย
 กัน มีทั้งผ้าธรรมดา ผ้าทอยกดอก ผ้าทอยก
 ดิ้น ผ้าพิมพ์ลายสีต่าง ๆ ผ้าไหม และผ้าต่วน
 เป็นต้น

ฉลากหนังสือไบลาน

หนังสือไบลานเมื่อห่อผ้าเรียบร้อยดีแล้ว
 จะมีป้ายบอกชื่อคัมภีร์ จำนวนผูกและลาน

เรียกว่า “ฉลาก” ทางภาคเหนือเรียกว่า “ไม้
ปั้นซึก” ฉลากบอกชื่อคัมภีร์นี้ก็ทำด้วยวัสดุ
ต่าง ๆ กัน มีทั้งทองเหลือง งามั้ ผ้า และหนัง
เป็นต้น

เชือกมัดคัมภีร์ใบลาน

หนังสือใบลานเมื่อห่อผ้าเรียบร้อยดีแล้ว
ต้องใช้เชือกมัดให้แน่นเพื่อป้องกันฝุ่นละออง
และสัตว์เข้าไปกัดกินใบลานข้างใน เชือกที่
ใช้มัดคัมภีร์ใบลานนี้เป็นเชือกที่ยาวมาก ใช้
พันเป็น ๕ เปลาะ ๆ ละ ๓ รอบ ทำด้วยผ้า
ก็มี ทำด้วยปอหรือปานก็มี ทำด้วยไหมก็มี
ผู้ที่มีศรัทธามากที่สุดเอาผมของตนเองมา
ถักเป็นผมเปียยาว ๆ ใช้มัดคัมภีร์ก็มี

หนังสือใบลานในหอสมุดแห่งชาติ

หนังสือใบลานซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่ง
ชาติแต่เดิมมากที่สุด ได้มาใหม่จากการสำรวจ
เอกสารภาษาโบราณตามชนบทต่าง ๆ ก็ดี
มีผู้มีจิตศรัทธานำมามอบให้เป็นสมบัติของ
หอสมุดแห่งชาติก็ดี เจ้าหน้าที่จะนำมาลงเลข
ทะเบียนประจำมัดและผูกทั้งหมด และต้อง
จดยรายละเอียดต่าง ๆ ลงในสมุดทะเบียนด้วย
โดยมีขั้นตอนและรายละเอียดของการลง
ทะเบียน ดังนี้

๑. แก้มัดคัมภีร์ตรวจสภาพ พิจารณา
ดูความเรียบร้อย ถ้าสายสนองขาดต้องร้อย
ใหม่ ก่อนจะร้อยต้องตรวจเรียงลำดับลาน
ตามองุภาให้ถูกต้องเรียบร้อยเสียก่อน

๒. อ่านดูชื่อเรื่องตามใบปกว่าเป็นเรื่อง
อะไร เป็นเรื่องเดียวกันทั้งมัดหรือมีเรื่องอะไร

อยู่ในมัดนั้นบ้าง แต่ละเรื่องมีกี่ผูก ครบหรือไม่
มีและขาดผูกอะไรบ้าง

๓. พิจารณาดูว่าเป็นอักษรอะไร ภาษา
ใด เส้นชนิดไหน มีชื่อผู้สร้างและปีที่สร้าง
หรือไม่

๔. พิจารณาดูว่าเป็นฉบับอะไร ไม้
ประทับชนิดไหน ฉลากอะไร

๕. เขียนเลขทะเบียนที่ด้านหลังของใบ
ปกริมซ้ายสุดทุกผูก วิธีเขียนเลขทะเบียนนั้น
หนังสือใบลานมัดหนึ่งจะมีก็ผูกก็ตาม ถ้าเป็น
เรื่องคัมภีร์เดียวกันให้ใช้เลขทะเบียนเลขเดียว
แล้วตามด้วยลำดับผูก เช่น เลขทะเบียน ลำดับ
ที่ ๑๕๒ มี ๑๒ ผูก ตั้งแต่ผูก ๑ ถึงผูก ๑๒
ครบบริบูรณ์ เขียนเลขทะเบียน ดังนี้

ผูก ๑ เขียน ๑๕๒/ ๑

ผูก ๒ “ ๑๕๒/ ๒

ผูก ๓ “ ๑๕๒/ ๓

ฯลฯ

ผูก ๑๒ เขียน ๑๕๒/ ๑๒

เขียนเฉพาะผูกที่มีเท่านั้น ผูกขาดไม่
ต้องเขียน เช่น ลำดับเลขทะเบียนที่ ๑๕๓ มี
๕ ผูก มีผูก ๑ ผูก ๔ ผูก ๕ ผูก ๗ ผูก ๘ เขียน
ดังนี้

๑๕๓/๑ ๑๕๓/๔ ๑๕๓/๕ ๑๕๓/๗

๑๕๓/๘

เรื่องคัมภีร์เดียวกันมีผูกซ้ำกัน ให้เขียน
เลขทะเบียน/ ด้วยลำดับผูก ต่อท้ายด้วยพยัญ
ชนะ คือ ก ข ค ฉ ง จ ฉ ช ฉ ญ เช่น ลำดับ
เลขทะเบียนที่ ๑๕๔ มีผูก ๑ ถึงผูก ๕ ผูกที่
๒ มี ๒ ผูก และผูกที่ ๔ มี ๓ ผูก เขียนดังนี้

๑๙๔/๑ ๑๙๔/๒ ๑๙๔/๒ก ๑๙๔/๓
๑๙๔/๔ ๑๙๔/๔ก ๑๙๔/๔ข ๑๙๔/๕

เมื่อเขียนเลขทะเบียนลงในใบลานเรียบร้อยแล้ว ก็ลงรายละเอียดในสมุดทะเบียนดังนี้ ลำดับที่ เลขทะเบียน ชื่อแบบฉบับ ชื่อเรื่อง อักษร ภาษา เส้น ฉบับ ไม่ปะกับผ้าห่อ ฉลากบอกชื่อคัมภีร์ ประวัติ จำนวน

ของคัมภีร์และผูก ตูที่ ชั้นที่ (สถานที่เก็บคัมภีร์) หมายเหตุ

เมื่อลงทะเบียนในสมุดทะเบียนเรียบร้อยแล้ว ก็ทำบัตรรายการต่อไป โดยเก็บข้อมูลและรายละเอียดต่าง ๆ ของหนังสือใบลานมัดหรือผูกนั้น ๆ มารวบรวมลงในแบบฟอร์มของบัตรรายการหนังสือใบลาน ดังต่อไปนี้

(ลงเลขทะเบียน) ต.....(ตู้) ข.....(ชั้น)	..... (ลงชื่อแบบฉบับ) ..... (ลงชื่อผู้แต่ง) ถ้าไม่มีให้ลงอักษรย่อ ม.ป.ต. ..... (ลงชื่อเรื่องตามใบปก) มี..... ผูก อักษร..... ภาษา..... เส้น..... หน้าละ.....บรรทัด.....ลงชื่อผู้สร้าง (ถ้าไม่มีให้ลงอักษรย่อ ม.ป.ส.) ลง พ.ศ.ที่สร้าง (ถ้าไม่มีให้ลงอักษรย่อ ม.ป.ป.) ฉบับ.....ลงชื่อฉบับและไม่ปะกับ (สำหรับลงหมายเหตุต่าง ๆ ของคัมภีร์)
	(พลิก)

ความหมายของอักษรย่อที่ใช้ในบัตรรายการหนังสือใบลาน

คำว่า ม.ป.ต. หมายความว่า ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

คำว่า ม.ป.ส. หมายความว่า ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง

คำว่า ม.ป.ป. หมายความว่า ไม่ปรากฏปีที่สร้าง

ชื่อคัมภีร์ใบลาน ชื่อแบบฉบับ คือ ชื่อคัมภีร์ใบลานตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวด และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา ชื่อเรื่อง คือ ชื่อตามที่ปรากฏบนหน้าปกของคัมภีร์ใบลานผูกนั้นๆ